

НАТАЛІЯ РОМАНОВА

Тема магістерської роботи: "Питання психології творчості у поезії шістдесятників"

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, старший викладач Левченко Г.Д.

Психологічний портрет шістдесятництва крізь призму філософії екзистенціалізму

Творчий спалах шістдесятників – одна з найбільш цікавих подій в літературно-мистецькому та суспільному житті України ХХ ст. Саме тоді розвіялось сліпе запаморочення культом особи, в людські серця вселився дух оновлення, віри в краще майбутнє, а в літературу прийшло нове покоління митців. В літературознавстві є багато критичних праць про феномен шістдесятництва в українській літературі, а також спогадів учасників цього процесу. Для глибокого розуміння поезії шістдесятників важливо з'ясувати їхнє бачення ролі митця в суспільстві, їх вимоги до творчості, морально-естетичні ідеали, тобто розглянути їх творчість не тільки з точки зору літературознавства, а й з урахуванням психологічних та філософських аспектів.

Однією з найбільш відповідних позицій для розгляду психології творчості шістдесятників видається екзистенціалізм. Це одна зі світоглядних систем, що акцентує увагу на індивідуальному існуванні та самовираженні людини. У межах певної екзистенційної ситуації індивід мислить її категоріями. Шістдесятникам, проте, вдалося вирватися із замкнутого кола радянської ідеології, заперечити традиційні соцреалістичні цінності і взяти за орієнтир високу моральність, гуманізм, духовну й творчу свободу. Таким чином, вони стали на шлях до справжнього існування.

Шлях до себе, до своєї самості допомагає відкрити межева, критична ситуація, коли звичний плін життя розривають невдача, провина, страждання, самота, тривога, тяжка боротьба, втрата близької людини, страх власної смерті чи реальна загроза загибелі. У кожного з шістдесятників була в житті така межева ситуація. Всі вони – діти війни – ще з дитинства пізнали страх смерті, голод чи пекучий біль напівсирітства (В. Симоненко). Після перших же виступів вони опинилися під пильним наглядом "товаришів із КДБ". Тому правильніше буде говорити не про межеву ситуацію, а про її тривання, про життя на межі, про постійне ходіння по лезу ножа. "Поетові дається не літературний таланти, а таланти поганого життя, проте чим гірше це життя, тим кращі його твори" [7, с. 5]. Перебуваючи в критичній ситуації, шістдесятники дійшли до розуміння чогось вищого, кращого за буденне, минуле існування.

Природною реакцією на межеву ситуацію був бунт, спроба вивільнитися з-під тиску системи і нав'язаних стереотипів соцреалізму. Шістдесятники постали перед вибором: змиритися з абсурдністю світобудови або розпочати війну, вперто боротися за свободу, оскільки "лише бунтуючи, людина стає вільною: свобода і бунт неподільні" [3, с. 234].

Літературний бунт зародився як опозиція догмам соцреалізму. Митці-шістдесятники намагаються відкрити, пояснити суть буття крізь призму особистого існування людини. Вони відходять від типових соцреалістичних тем і починають говорити так, "наче їх ніколи не вчили, про що і як треба писати..." (Є. Сверстюк). У центрі уваги поетів опиняється людина: звичайна, часто зморена і виснажена життям, обтяжена домашніми клопотами, але з неповторним духовним світом. Замість стандартних формул і постулатів соцреалізму в поезію приходять почуття. Шістдесятники насичують свої твори конкретикою життя, заглиблюються у психологію простого трудівника, вболівають за його долю. У поезії вже немає "світлих ідеалів" соцреалізму, основна увага – зримим конкретним образами баби Онисі, діда, дядька Оверка, тітки Варки (Василь Симоненко), простим побутовим речам, "оспівування" яких на той час було просто немислимим ("Балада про відро", "Теплі джинси", "Балада золотої Цибулі" Івана Драча). Шістдесятники зламали нав'язаний нашому народу стереотип, що людина – гвинтик суспільного механізму, коліщатко історії, яке в будь-який момент можна замінити рівноцінним. Вони ствердили, що людина – центр і найбільша вартість Всесвіту, що лише людина спроможна змінити світ на краще. У їх творах простежується щире зацікавлення реальними проблемами людей, їх болем і стражданнями, не задекларованими радянською владою. Шістдесятники намагаються збагнути суть "глибинно-особистісного буття людини" (С. К'єркегор). І приходять до висновку, що основна властивість існування людини – стан свободи. Чим більше на шістдесятників тиснули, тим більше вони вірили у свободу – свободу совісті, творчості, свободи особистості й нації. Кредо шістдесятників – це кредо бунтівної людини, яка повстала і вже не може мислити за канонами гнобителів. Свобода духу – те, що створило шістдесятників.

Найкраще людина реалізує себе – свою екзистенційну свободу – через творчість. З точки зору екзистенціалізму, основне пізнання – не раціональне, наукове, а емоційно-інтуїтивне. А література – найважливіша, найефективніша форма пізнання людиною буття, його духовної суті. Творчість для шістдесятників – це шлях до себе, до своєї самості, самопізнання і самоздійснення. Вони сприймали творчість як спробу подолання духовної катастрофи в час втрати традиційних цінностей і пошуку нових орієнтирів. Творчість стала для шістдесятників способом

екзистенційного бунту. Бунт, що виростав із мовчазного незадоволення, з неприйняття догм соцреалізму, розгорнувся в громадсько-політичне протистояння з системою.

Творчості шістдесятників властиві інтелектуалізм, зміщення перспективи у погляді на світ. Події висвітлюються не з точки зору радянської ідеології, а з погляду вічності, з погляду історичної давнини, у контексті світової історії, з погляду християнських цінностей. Усі шістдесятники були національно свідомими людьми: вони бачили Україну не радянською, а вільною і незалежною. Кожен з них виривався за межі радянських стандартів і говорив вільно і не за правилами. Творчість як самовіддане служіння, самопосягання стали альтернативою до радянського лицемірства.

Визначальною рисою письменників-шістдесятників є морально-етичний максималізм. Опозиція догмам соцреалізму і примітивності в літературі стала й опозицією до моральної ницості, бездуховності. Їх творчість – це сповідання високих загальнолюдських цінностей (честі, совісті, справедливості), які є мірилом всієї людської діяльності. Шістдесятники не пробачали підлості, ницості, але були вимогливі і до себе. Моралізм, поляризація світу на добро і зло, на світле і темне, на любов і ненависть – основа світобачення шістдесятників.

Людина, яка почала усвідомлювати протиставлення добра і зла, стає "немовби Бог" (М. Бубер). Проте вона не здатна, на відміну від Бога, панувати над цим протиставленням.

Творча енергія, потужний потенціал митця прагне вивільнитися. І не завжди поет в змозі з ним упоратись. "На найвищому етапі натхнення кожен автор визнає, що творить шедевр його власне "Я", що це його власна внутрішня природа відкриває себе і проголошує те, що ніколи в нього не було на язиці чи на думці." [7, с. 4]. А тому кожен вияв і кожен крок творчості потребує невсипущого морально-світоглядного контролю її суб'єкта. Самоствердження шістдесятників у світі аж ніяк не є "безмежним", воно має передусім моральнісну межу, котра є запорукою подолання "демонійного естетизму" та запорукою надання творчій здатності людини справді людського спрямування. Якби вони "відпустили вудила", зняли моральний ценз, можливо, їх творчість досягла б більших вершин в естетичному плані. Але ми сьогодні говоримо про шістдесятництво як суспільно-політичний, громадський та літературний рух, а не просто естетичне явище.

Шістдесятники відкрили всім правду про радянську дійсність і одразу потрапили під підозру тоталітарної системи, тому що вона відчула в них ту ж силу, яка допомагає рабу звільнитися від кайданів поневолювача. Всі вони розуміли трагічність такого протистояння, але не зійшли з обраного шляху.

Я вибрала Долю собі сама.
І що зі мною не станеться –
у мене жодних претензій нема
до Долі – моєї обраниці.

(Ліна Костенко)

Шістдесятники мислили своє існування як "буття до смерті", відтак постали перед необхідністю вибору ставлення до смерті. Вони збагнули, що всі земні цінності: багатство, влада, слава, кар'єра – марнота, "ловлення вітру". Спрямувавши свій погляд в майбутнє, вічне, вони перестали боятися смерті, вийшли за межі несправжнього існування, зрозуміли істинний сенс життя.

Як добре те, що смерті не боюсь я,
І не питаю, чи тяжкий мій хрест...

(Василь Стус)

Краще в тридцять повністю згоріти,
Ніж до півсотні помаленьку тліти.

(Василь Симоненко)

І, як логічний висновок, Симоненкове: "Смерть – не кінець боротьби."

"Зважившись іти до кінця, бунтар готовий до останнього безправ'я – смерті, якщо у нього відберуть єдиний священний дар, яким, наприклад, могла стати свобода. Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах" [3, с. 158].

Коли Василя Стуса в черговий раз без щонайменших підстав тюремники кинули до карцеру, поет оголосив голодовку без вживання рідини. В ніч з 3 на 4 вересня його не стало. "Коли індивід насправді готовий померти і в бунтівному пориві справді приймає смерть при певних обставинах, цим він демонструє, що жертвує собою в ім'я блага, яке, на його думку, важливіше його власної долі" [3, с. 159]. Шістдесятники розуміли, що відстоюють не лише власну гідність і честь, а свободу всього народу. А ця цінність варта того, щоб за неї боротися. Шістдесятники повстали в ім'я всіх людей, вони утверджували українців як націю.

Народ мій є! Народ мій завжди буде!

Ніхто не перекреслить мій народ!

(Василь Симоненко)

Отже, окреслюються досить чіткі критерії оцінки шістдесятниками ролі Поета в суспільстві. Це має бути людина духовно вільна, незламна, непохитна у своїх переконаннях. Література повинна не просто приносити естетичне задоволення, а вирішувати важливі соціальні проблеми, тому-то творчість письменників сповнена потужною гуманістичною і патріотичною напругою. Маючи за життєвий орієнтир морально-етичний максималізм, шістдесятники вимагали від усіх чесності, патріотизму, самоповаги.

Для детальнішого дослідження варто охопити більше коло поетів, знайти спільні риси у їх світогляді, однак навіть побіжний огляд дає можливість говорити про вплив на їх творчість філософії екзистенціалізму.

Література

1. Білоус П.В. Психологія літературної творчості: Книга для вчителів та учнів. – Житомир, 2004. – 96 с.
2. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятництва // Слово і час. – 2001. – № 12. – С. 26-43.
3. Камю А. Миф о Сизифе; Бунтарь. – Мн.: ООО "Попурри", 2000. – 544 с.
4. Костенко Ліна. Геній в умовах заблокованої культури // Дивослово. – 2001. – № 2. – С.4-6.
5. Пахаренко В. Биття об стіну буття. Екзистенціалізм: спроба найзагальнішого огляду // Українська мова та література. – 2006. – № 32. – С.3-16.
6. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід / Блудні сини України. – К., 1993.
7. Слоньовська О. Природа геніального, або Деяко з міфології творчості // Українська мова та література. – 2006. – № 19. – С. 3-10.
8. Стус В. Вікна в позпростір: Вірші, статті, листи, щоденник, записи / Упоряд. Покальчука Ю. і Стуса Д. – К.: Веселка, 1992. – 262 с.
9. Філософія. Навчальний посібник//За ред. І.Ф. Надольного – К., 2001.
10. Шляхова Н. Феномен автора в українському літературознавстві // Дивослово. – 2003. – № 1. – С.